

Allò que fa que un text ens faci entendre

'Primera lliçó sobre literatura', de Pere Ballart inaugura una nova col·lecció: 'Primera lliçó', coeditada per Publicacions de l'Abadia de Montserrat i la Càtedra Màrius Torres de la UdL.

— Jordi Llavina

07/08/2023 Favas Tendres #184

En aquest país, i en aquesta llengua, no hi ha gaires assagistes que sàpiguen explicar tan bé com Pere Ballart els mecanismes de la literatura per convidar-nos a rumiar fonament, per aconseguir emocionar-nos, per fer-nos admirar davant la bellesa del món o escriure tot considerant-ne les veritats incòmodes... per fer-nos entendre, en definitiva, a nosaltres mateixos com a espècie contingent i, alhora, amb voluntat de transcendència o de persistència, o entre nosaltres, l'un a l'altre, com a espècie sempre litigant. Ballart és clar i rigorós, sempre sembla que tingui a mà els exemples escaients per il·lustrar les seves idees, i són exemples que tant provenen de la literatura universal com de la literatura catalana (literatura, la catalana, que quan és de qualitat forma part, no cal dir-ho, del concert de la gran literatura universal); un element, aquest darrer, que el diferencia d'altres assagistes o preceptistes catalans, que no és habitual que facin o puguin fer aquesta vària i ambiciosa il·lustració.

Pere Ballart | Foto cedida per l'autor

Primera lliçó sobre literatura és, d'entrada, un goig de lectura. El lector d'*El contorn del poema* (1998) o *El riure de la màscara* (2007) ja pot preveure per quin terreny petjarà. En aquest nou llibre, en què l'autor recorre sovint a teòrics clàssics de la literatura (Aguar e Silva, Jakobson, Culler, Di Girolamo, Eagleton, Forster, Genette, Bentley o Kowzan, entre altres, per no parlar del cap de brot occidental que és Aristòtil), fa un ús ponderat, pertinent, i —si se'm permet enunciar-ho així— en favor d'un tipus de lector ampli, no circumscrit als cercles acadèmics o intel·lectuals, de conceptes que no sempre són fàcils d'exposar. L'obra, escrita sense els enfarfecs que adornen tan sovint els tractats més abstrusos, es proposa de "reflexionar sobre la naturalesa peculiar de la literatura". Té un propòsit, doncs, que abans ha animat no sé si milers i milers de tractadistes que han precedit el barceloní, però, com a mínim, sí uns quants centenars.

Ballart comença la seva lliçó amb un relat que a mi sempre m'ha semblat un prodigi de la narrativa curta: *El conte de Nadal de l'Auggie Wren*, de Paul Auster. Qui encara no el conegui, que el busqui i el llegeixi sense dilacions, perquè és una peça rodona. Aquesta història que, després de ser publicada en forma de llibre, va tenir una celebrada versió cinematogràfica, permet a l'autor de subratllar dos dels valors que la bona literatura (i l'art, en general) exigeix en el lector: l'atenció concentrada i la paciència. A banda altres elements, com és ara aquest: que "és de nosaltres, que parla sempre l'art, i cap obra literària digna d'aquest nom no deixa d'interrogar-nos sobre qui som i qui volem o temem ser..." És el que jo mateix, com a comentarista d'aquest llibre, he volgut contenir i sintetitzar en el títol de l'article.

¿Què és, però, el que fa que un text sigui literari i, en canvi, un altre enunciat de llenguatge no ho sigui? Ballart recorda el concepte de *desautomatització*, que designa "el més valuós que pot oferir la creació literària segons els formalistes". En el conte d'Auster, hi ha una frase que cada vegada que l'he llegit m'ha semblat que emmarcava una veritat elemental: "Mentre hi hagi una persona que se la cregui, no hi ha cap història que no pugui ser veritat". Una afirmació que pot semblar poca cosa, o, fins i tot, òbvia: no ho és gens. Quants cops no hem trobat lectors que s'estimen més llegir *històries que hagin passat de veritat*, que vol dir aquelles que representen el trasllat a la pàgina d'una situació personal o col·lectiva documentable, històrica; no fictícia, per entendre'ns! Quina fal·làcia! Al cap i a l'últim, qualsevol història d'aquestes, basada en la memòria, és també una ficció. Però és que, a més a més, i ja sé que no he de convèncer cap llegidor rigorós ni cap llegidora exigent, les històries inventades de punta a punta poden contenir tanta veritat com la que trobem en les primeres, si no més.

A continuació, l'autor disserta sobre el terme *literatura*, que apunta que potser no és el millor per referir-nos al que delimita semànticament. Aristòtil en feia servir un altre: *poesia*. I per això va desglossar el concepte en tres línies diferenciades: la poesia narrativa, la poesia èpica i la poesia lírica. ¿Què és, però, el que fa que un text sigui literari i, en canvi, un altre enunciat de llenguatge no ho sigui? Ballart recorda el concepte de *desautomatització*, que designa "el més valuós que pot oferir la creació literària segons els formalistes". També se'n pot dir *desfamiliarització*: vol dir quan les paraules, en un text literari, busquen (i aconsegueixen) "l'efecte més creatiu i distorsionador". Del formalisme rus salta a l'estructuralisme —francès, principalment—. D'un model de manual dels anys setanta que se centrava en el text passem a un altre que es basa en el lector. Aquí la qüestió del marc resulta determinant, en parlar de literatura. Fixem-nos en aquesta breu poesia —que no és, encara que ho sembli, un haiku—: "Núvols baixos a la costa / i serà a la resta, / a l'espera d'una borrasca". Doncs bé, no es tracta de cap poesia, sinó del titular d'una informació meteorològica. Si en lloc d'enunciar-lo tot seguit, com qualsevol altre titular periodístic, el partim —com s'ha fet— en tres versos i, per acabar-ho d'adobar, hi afegim un títol ("Futur", "La revolució", "Adulteri": tots tres els suggereix Ballart), ¿qui gosaria concloure que *allò* no és un poema? El marc, doncs, determina, condiona la lectura d'un text. I el nostre autor ho explica amb brillantor i un punt d'ironia, i falca la seva contribució teòrica —hi insisteixo— amb exemples d'allò més adequats, lúcids i aclaridors. I el context, encara: "Vet aquí un cop més si la nostra manera de percebre i de llegir no està condicionada pel context, que ens empeny a esperar unes coses o unes altres..." Ballart ha il·lustrat aquesta darrera idea amb un poema de Jordi Domènech que enclou, de fet, una recepta culinària, bé que severament escrita en decasíl·labs.

Ballart es pregunta què serà la literatura en el futur. O quins haurien de ser els criteris per saber que un text és o no és literari. Ja es veu que són qüestions que fa segles que ocupen el pensament humà (i, tanmateix, no acabem d'escatir-les mai del tot).

L'autor continua incidint en altres aspectes que afecten, poc o molt, el fet literari. Tot invocant Terry Eagleton (de qui jo recomano les seves interessantíssimes disputes amb Roger Scruton), es pregunta què serà la literatura en el futur. O quins haurien de ser els criteris per saber que un text és o no és literari. Ja es veu que són qüestions que fa segles que ocupen el pensament humà (i, tanmateix, no acabem d'escatir-les mai del tot). Arribats en aquest punt, trobem la part, a parer meu, més substancial i suggeridora del llibre. El nucli. A partir de l'anàlisi d'*Otel·lo*, la tragèdia de Shakespeare, Ballart exemplifica els tres principals gèneres literaris des d'Aristòtil. És a dir, en la història de la traïció del pèrfid Iago —que fa creure a Otel·lo, el seu amo, que Desdèmona, la dona d'aquest, li posa les banyes amb Càssio—, Ballart il·lustra amb molta penetració tres escenes de l'obra que respondrien, precisament, al gènere líric, al narratiu i al dramàtic. El marc, per tant, és el drama (o la tragèdia) de Shakespeare. Però en la il·lustració de cada gènere —o, més concretament, dels elements que caracteritzen cada un dels tres grans gèneres—, Ballart ens dona sengles magnífiques anàlisis d'un poema de Gemma Gorga ("Descans"), un conte de Natalia Ginzburg ("La mare") i el monòleg final de la mateixa obra, *Otel·lo*, respectivament. Un exercici explicatori d'una gran sofisticació per il·lustrar conceptes de la narratologia o de la teoria sobre poesia que, amb els noms que sigui, no necessàriament els tècnics (penso, ara, sobretot, en Genette i la seva rellevant aportació), formen part inextricable de l'anàlisi teòrica de la literatura. Aquí surten i s'expliquen, posem per cas, els diversos elements narratius. De bell antuvi, la distinció entre *història* i *trama*. Tot seguit, les qüestions del *temps*, el *mode*, la *veu*, els *personatges*. L'exemplificació en el conte de Ginzburg és enormement valuosa.

Aquest pla, tan conscient i ben travat, no impedeix, ben al contrari, els fèrtils excursions. N'hi ha a balquena. En donaré un: "A la prosa, expansiva per naturalesa, el vers oposa un moviment replegat i concèntric, de qui mira endins, com si